

Uloga migracijskih mreža u smanjenju informacijske asimetrije kod stranih ulagača

Jasmin Halebić, Nino Serdarević, Alma Zildžić

Sadržaj

Lista skraćenica	2
Izvršni sažetak	3
1. Uvod	5
2. Opis problema	7
2.1. Pozadina problema	8
2.2. Regionalne referentne tačke za ljudski kapital i priliv stranog kapitala	9
2.3. Trenutni pristup politici	10
3. Opcije javne politike	14
3.1. Okvir analize	14
3.2. Evaluacija alternativnih politika	14
3.2.1. Hands-off politika (nulta opcija)	17
3.2.2. Obrnuti odliv mozgova / Opcija povratka dijaspore	17
3.2.3. Poslovno umrežavanje	18
4. Zaključci i preporuke	18
4.1. Glavni nalazi	18
4.2. Skup preporuka javne politike	19
4.2.1. Preporuke za FIPA-u	19
4.2.2. Preporuke za MLJPI	20
4.2.3. Preporuke za MVTEO	21
4.2.4. Preporuke za VSI	21
4.3. Zaključne napomene	22
Prilozi	23
A.1. Rezultati pregleda dokumenata FIPA-e	24
A.2. Upitnik: Informacijska asimetrija stranih ulagača, postojeće i nove politike BiH u radu sa dijasporom	27
A.3. Statistički izvještaj	31
Bibliografija	32

Lista skraćenica

KM	- Konvertibilna marka (valuta BiH)
BiH	- Bosna i Hercegovina
CBBiH	- Centralna banka Bosne i Hercegovine
EU	- Evropska unija
SDU	- Strana direktna ulaganja
VSI	- Vijeće stranih investitora
FIPA	- Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini
BDP	- Bruto domaći proizvod
IOM	- Međunarodna organizacija za migracije
JMDI	- Zajednička inicijativa za migracije i razvoj
MVTEO	- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
MLJPI	- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
MS BiH	- Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
VB	- Velika Britanija
UKTI	- Britanski odjel za trgovinu i investicije
UNCTAD	- Konferencija Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju

Izvršni sažetak

Ova studija se bavi potencijalnim utjecajima mobilizacije bh. dijaspore na povećanje stranih direktnih ulaganja. Da bi jedno ulaganje bilo realizirano, potencijalni ulagači moraju prevazići informacijsku asimetriju koja se odnosi na ulaganje (lokalno specifične informacije, kao što su investicijska infrastruktura, birokracija, korupcija, ljudski kapital itd.). Informacijska asimetrija čini proces ulaganja za strane ulagače skupljim, rizičnijim i sporijim. Studija pruža odgovor na moguću ulogu bh. dijaspore u smanjenju informacijske asimetrije. Poslovne veze uspostavljene kroz inicijative i koordinaciju bh. ministarstava i agencija ovlaštenih za rad sa dijasporom mogu se koristiti kao alat za ispravljanje informacijske asimetrije. Analizirani su sekundarni podaci kao i primarni podaci prikupljeni kroz upitnik te vladina tijela, na osnovu čega je izvršena procjena mišljenja ulagača, postojećih politika i institucionalnih kapaciteta. FIPA je identificirana kao ključni stejkholder, a MLJPI, MVTEO i VSI kao stejkholderi od manje važnosti u odnosu na FIPA-u.

Raspon opcija javnih politika kreće se od hands-off politike, preko politike obrnutog odliva mozga do poslovnog umrežavanja, a o svima je diskutirano u svjetlu troškova i institucionalnih kapaciteta neophodnih za njihovu implementaciju. Hands-off politika koja ne zahtijeva dodatne institucionalne kapacitete i budžetska sredstva je odbačena jer bi ishod te opcije bio kontinuitet niskog nivoa SDU u BiH. Ova opcija bi uzrokovala ostanak BiH među onim tranzicijskim zemljama sa najnižim nivoom priliva SDU u Evropi. Opcija obrnutog odliva mozga također se ne preporučuje jer zahtijeva značajne institucionalne kapacitete i budžetska sredstva. U trenutnoj situaciji institucionalne promjene u BiH su veoma spore, politička tržišta su zapriječena, dok su budžeti u deficitu na svim nivoima. Stoga, ova opcija nije realna. Preliminarno je izabrana opcija poslovnog umrežavanja, a izbor je potkrijepljen dodatnom kvantitativnom analizom. Podaci potrebni za analizu prikupljeni su putem upitnika.

Dokazi upućuju na to da se, pored strategije internacionalizacije, kao osnova za donošenje odluke o ulaganju na drugom mjestu nalazi lično poznanstvo razvijeno sa bh. dijasporom. Stranim ulagačima su veoma važne informacije prikupljene putem kanala različitih od onih za globalne izvještaje. Ulagači u pravilu tvrde da je bez lokalno relevantnih informacija i kontakata ulaganje u BiH skupo i teško. Iako ulagači posjeduju opće informacije o BiH, izvijestili su o nedostacima specifičnih informacija koje se odnose na proces ulaganja (kao što su administrativne barijere, dobivanje dozvola, dostupnost zemljišta, poslovne zone itd.). Strani ulagači se slažu sa mišljenjem da bi angažovanje bh. dijaspore u komuniciranju sa lokalnim vlastima i biznis sektorom značajno ublažilo informacijsku asimetriju i olakšalo priliv novih SDU u BiH.

Preporuke za FIPA-u, kao ključnog stejkholdera su: i) izmjena i dopuna Zakona o FIPA-i, ii) mapiranje potencijalne ponude ljudskog kapitala i usklađivanje sa budućim zahtjevima SDU, iii) razvoj instrumenata za podršku progresivne uloge dijaspore, iv) korištenje svih dostupnih podataka osiguranih od drugih institucija u svrhu povezivanja sa potencijalnim ulagačima iz dijaspore. *Preporuke za MLJPI* kao primarnog stejkholdera su: i) količinsko povećanje izrade i objavljivanja Poslovnog imenika dijaspore, ii) distribucija Poslovnog imenika dijaspore inozemnim predstavnicima u BiH i bh. ambasadama, iii) potpisivanje memoranduma o razumijevanju između FIPA-e i MLJPI-a sa detaljnim akcionim planom. *Preporuke za VSI* odnose se na: i) razmatranje i predstavljanje potencijala dijaspore u okviru preporuka Bijele knjige bh. vlastima, ii) pružanje pomoći FIPA-i pri izmjenama i dopunama Zakona o FIPA-i.

1. Uvod

Kontekst problema može se predstaviti opisom kompanije iz Slovenije koja je registrirala SDU u BiH. CIMOS d.d. je kompanija osnovana 1972. godine koja se bavi proizvodnjom automobilskih dijelova za renomirane proizvođače automobila. Sjedište firme je u Kopru, u Sloveniji, a posluje i u drugim zemljama: Francuskoj, Njemačkoj, Rusiji, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. CIMOS je stigao u BiH 2001. godine i ima svoje fabrike u Gradačcu, Zenici, Novom Travniku, Srebrenici i Sarajevu. Jedan je od najvećih svjetskih proizvođača automobilskih dijelova (13. u svijetu u 2013. godini). Zbog težnje ka proširenju, kompanija je 2001. godine započela poslovanje u BiH. Nakon osnivanja prve podružnice u Gradačcu, uprava je bila oduševljena poslovanjem: ispunjeni su svi zahtijevani standardi i zaposlenici su bili dosta disciplinirani. Stoga je uprava kompanije izrazila želju za otvaranjem više fabrika koje će se baviti: lijevanjem, kovanjem, presovanjem, štancanjem i obradom. Time je u BiH uspostavljen cjelokupan proizvodni proces. Ono što je najviše privuklo CIMOS u BiH jeste postojanje potrebnih infrastrukturnih preduvjeta za optimalne performanse proizvodnog procesa.

Nakon što je CIMOS stigao u BiH, dijaspora je odigrala važnu ulogu u širenju kompanije na druga područja u zemlji. Tačnije, gospodin koji je rođen u BiH, ali se obrazovao, živio i radio u Sloveniji, u to vrijeme bio je zaposlen u jednoj od kompanija sa kojima je CIMOS sarađivao. Svake godine je posjećivao svoju rodbinu u BiH te bio emotivno vezan za BiH, posebno Zenicu. Stupio je u kontakt sa upravom CIMOS-a u Sloveniji i elaborirao sve prednosti Zenice, grada sa dugom historijom u metalnoj industriji, kao potencijalne lokacije za još jednu CIMOS-ovu tvornicu. Neke od prednosti Zenice bile su: prikladna i odgovarajuća infrastruktura (u Zenici je postojala željezara sa više od 20.000 zaposlenika u 1990-im, iako se taj broj danas drastično smanjio), radnici su već bili obučeni za rad u metalnoj industriji, postojao je adekvatan obrazovni kapacitet (Mašinski fakultet i Fakultet za metalurgiju i metale) te druge relevantne institucije kao što je Metalurški institut „Kemal Kapetanović“. Uprava CIMOS-a je prepoznala navedene prednosti Zenice kao atraktivne i, posredstvom svoga rukovodstva u BiH, stupila u kontakt sa općinskim vlastima u tom gradu. Izrazili su veliki interes i spremnost za saradnju. Stoga, CIMOS TMD Casting je osnovan u Zenici 2007. g. i zapošljava 220 radnika, od 990 ukupno zaposlenih u BiH.

Kao što ovaj kratki opis pokazuje, strana ulaganja u BiH mogla bi doprinijeti ekonomskom napretku zemlje. Tranzicijske zemlje su posebno atraktivne za SDU. Analize pokazuju da su stope povrata na SDU 7% na globalnom nivou, a više su u ekonomijama u razvoju (8%) i u tranzicijskim ekonomijama (13%) nego u razvijenim (5%).¹ Pod pretpostavkom da je cilj stranih ulagača maksimiziranje dobiti (na čemu je izgrađena cjelokupna ekonomska teorija) slijedi da će SDU tragati za tranzicijskim zemljama, poput BiH, kao domaćinima. Međutim, od početka ekonomske krize prilivi SDU u BiH su smanjeni. Ova situacija zahtijeva optimalnu reakciju donosilaca odluka u BiH. Tragajući za adekvatnim odgovorom, ova studija naglašava ulogu dijaspore. Bosna i Hercegovina (BiH) je suočena sa činjenicom da veliki dio njenog stanovništva živi u inozemstvu. Ministarstvo sigurnosti BiH (MS BiH) prepoznaje tri vala migracijskih tokova (MS BiH, 2012., str. 68): ratom pogođene izbjeglice, poslijeratna sjedinjenja porodica i nedavni, ekonomski motivirani, migracijski tokovi.

Paralelno sa povećanjem odliva mozgova, BiH se suočava sa smanjenjem SDU (91% prosječnih SDU prije krize). Zanimljiva je procjena koja kaže da su SDU omogućila veći transfer tehnologije u 2012. g. (Global Competitiveness Report 2012/2013.), u poređenju sa ranijim godinama. Na osnovu ovoga, BiH bi mogla biti na putu od ekonomije vođene efikasnošću (sa investicijama

¹ UNCTAD 2013, World Investment Report, p. ix.

usmjerenim na iskorištavanje prirodnih resursa) ka ekonomiji vođenoj inovacijama (sa intenzivnim investicijama i transferom tehnologije). Ovo je razlog zbog kojeg bi povećanje SDU u BiH moglo podići zemlju na viši nivo ekonomskog razvoja, ka ekonomiji vođenoj inovacijama.

Masivni iseljenički korpus uočen je kao prilika za potencijalni ekonomski rast BiH iz dvije perspektive: a) direktne godišnje koristi od novčanih doznaka koje povećavaju potrošnu moć u iznosu 2.047 miliona KM ili 7% BDP-a; b) indirektno koristi u transferu znanja povratnika koji bi potencijalno mogao smanjiti informacijsku asimetriju kod stranih ulagača. Ovo posljednje se opravdano smatra potencijalnom prilikom za rast, uzimajući u obzir postepeno pogoršanje rangiranja bh. indeksa odliva mozgova. Informacijska asimetrija podrazumijeva nejednaku količinu informacija u vezi sa ulaganjima između domaćih i stranih ulagača. Strani ulagači su negativno pogođeni ovom informacijskom asimetrijom. Slika 1. ilustrira problem i poziva na hitno djelovanje.

Figure 1.
Logika koja stoji iza informacijske asimetrije, SDU i odliva mozgova

Izvor: autori

Nesposobnost BiH da privuče veći priliv stranog kapitala vezana je za neadekvatnu ponudu vještina na tržištu rada, što je često veliki izazov za zemlje koje se nalaze u efikasnošću vođenoj fazi razvoja. Posljedično, niža ekonomska aktivnost, nepostojanje konkurentskog nivoa plaća i nedovoljan transfer tehnologije (što je utjelovljeno u niskim SDU) potiskuje potražnju za radnim vještinama višeg nivoa. Potisnuta potražnja za vještinama, zajedno sa cjelokupnom ekonomskom situacijom, služi kao okidač za nedavne migracije iz BiH (treći val, ekonomski motivirane, migracije, MS², 2012a, str. 68). Ovaj uzročno-posljedični odnos koji rezultira suboptimalnom alokacijom resursa u teoriji je poznat kao Pareto inferiornost. Tačnije, 23,9% visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH (MS, 2012b, str. 21).

Namjera ove studije je analiziranje umanjene ljudskih kapaciteta u BiH (uzrokovanih visokim odlivom mozgova) zajedno sa nedovoljnim transferom znanja, te njihovi međusobni odnosi prema smanjenim SDU. U teoretskom smislu, ova studija ispituje sposobnost tržišta za samoregulaciju i optimalnu alokaciju resursa. Prema tome, navodi ekonomskih teorija da nesavršena tržišta zahtijevaju državne intervencije (Stiglitz, 1991) okosnica su ove studije. U novije vrijeme, suprotno prethodnim viđenjima, naučnici smatraju odliv mozgova korisnim za zemlju domaćina (Checchi i ostali, 2007., str. 3), zbog: priliva doznaka od kvalificirane radne snage u emigraciji, selektivne politike imigracije u zemlju domaćinu mogu povećati atraktivnost migracije za visokokvalificirane pojedince, što zauzvrat povećava privatni povrat na obrazovanje (zbog smanjene ponude na domaćem tržištu rada) te podstiče dodatno investiranje u obrazovanje kod kuće. Migracije visokokvalificirane radne snage mogle bi pogodovati rastu - poboljšanju transfera tehnologije, trgovine i stranih direktnih ulaganja između zemalja iz kojih odlaze i onih u koje dolaze (mrežni efekti). Posljedično, postoji prostor za intervencije s ciljem jačanja SDU i prevencije novog vala migracije. U suprotnom, povećanje SDU u BiH može se očekivati jedino ako se troškovi radne snage smanje uzrokujući zatim novi odliv mozgova, nakon čega bi tržište rada BiH ostalo Pareto inferiorno, a cijela bosanska ekonomija u fazi razvoja sa dominantnom eksploatacijom resursa. Dakle, oblikovanje javne politike za ova dva fenomena u BiH je od posebnog značaja.

² MS - Ministarstvo sigurnosti BiH, Sektor za imigraciju

Sveukupni cilj studije je istražiti vezu između dijaspore i SDU u Bosni i Hercegovini. Tačnije, istraživanje razrađuje sljedeća istraživačka pitanja:

Može li bh. dijaspora igrati ulogu u smanjenju informacijske asimetrije za buduća SDU? Postoje li izgledi za obrtanje odliva mozgova putem značajnog povećanja SDU u BiH? Mogu li poslovne veze dijaspore biti iskorištene za povećanje SDU u BiH?

Istraživanje se dijelom oslanja na sekundarne izvore koje su objavile razne bh. i internacionalne institucije, što se može smatrati ograničenjem studije. Primarni izvori su dobiveni od specijalizirane agencije unajmljene tokom istraživanja za prikupljanje podataka među stranim ulagačima u BiH. Kvantitativno ispitivanje postojećih ulagača u BiH provedeno je sa ciljem analize podsticaja i kanala koji olakšavaju prilive SDU te percepcije ulagača o potencijalnom korištenju migracijskih mreža za buduća SDU. Ova kvantitativna anketa je imala za cilj sticanje saznanja o njihovim mišljenjima, iskustvima i stavovima o umrežavanju sa bh. dijasporom i o njenoj potencijalnoj ulozi u procesu smanjenja informacijske asimetrije. Nadležnosti vladinih tijela i njihove aktivnosti analizirane su radi procjene jaza u postojećim politikama, institucionalnim kapacitetima i potencijalnoj saradnji više institucija.

Studija je strukturirana na sljedeći način: nakon ovog uvoda slijede tri dijela. U drugom od njih naglašeni su problemi nepostojanja migracijskih mreža i niskih priliva SDU. Moguće opcije politike razmatrane su u narednom dijelu, dok zaključci i preporuke čine posljednji dio. Dodaci i bibliografija privode studiju kraju.

2. Opis problema

U ovoj studiji međusobni odnosi umanjelog ljudskog kapaciteta BiH (uzrokovanog visokim odlivom mozgova) i nedovoljnog transfera znanja upoređeni su sa ishodom pada SDU. Mnogi autori (Gould, 1994, Head and Ries, 1998, Rauch and Trindade, 2002, Combes i ostali, 2005) istraživali su pozitivne efekte migracijskih mreža na smanjenje informacijske asimetrije (ugovorne i informacijske barijere) za izvoz u zemlje u razvoju, a posebno u podsticanju SDU prema zemljama porijekla dijaspore. Analiza situacije u BiH na ovom polju, zasnovana na dokazima, još uvijek nedostaje.

Ekonomski rast se odnosi na realni (prilagođen inflaciji) porast u iznosu dobara i usluga proizvedenih u ekonomiji. Rast se obično mjeri procentualnom promjenom u godišnjem bruto domaćem proizvodu (BDP). Pregled literature nudi razne teorije o determinantama BDP-a. Ove teorije su evoluirale u dvije grane, tj. neoklasični egzogeni model rasta (Solow, 1956) i srodne teorije; te nedavno predloženu teoriju endogenog rasta (Romer, 1986; Lucas, 1988). Suprotno Solowljevom modelu, koji naglašava investicijske vrijednosti u ekonomiji i rastu, Romer i Lucas skrenuli su pažnju na akumulirani ljudski kapital i kapacitet inovacija. Inspirirani Romerovim i Lucasovim modelom, radovi iz ove oblasti izoštrili su predloženi model do značajnih zamjenjskih izvora rasta: novog znanja, inovacija i javne infrastrukture. Presudne mehke komponente ekonomskog rasta su: postojanje akumuliranog ljudskog kapitala i ekonomskih politika koje osiguravaju efikasnu alokaciju radne snage kao resursa.

2.1 Pozadina problema

Neke kvantitativne dimenzije migracije i volatilnosti SDU u BiH navedene su u dvjema tabelama koje slijede. Udio bh. emigranata u ukupnom stanovništvu je iznad 35%, a većinom su locirani u Evropi i Americi. Prilivi SDU u 2012. g. prepolovljeni su u odnosu na 2008. godinu.

Tabela 1.
Osnovne informacije o bh. migraciji i SDU

Svi emigranti iz BiH	1.356.619 osoba
u Evropi	62,7%
u Americi	33,2%
Ukupno stanovništvo	3.839.737 osoba
Emigranti kao % ukupnog stanovništva	35,3%
SDU (godina)	(mil. KM)
2012	676
2009	352
2008	1.338

Izvor: MLJPI, 2008; Global Competitiveness Report 2012/2013; CBBiH, 2012.

Tabela 2.
Kvalitativni i kvantitativni indikatori SDU i indeks odliva mozgova

Godina	% SDU u BDP	Indeks odliva mozgova Rangiranje	SDU i transfer tehnologije Rangiranje
2012	n/a	140*	98*
2011	2.1	126	117
2010	2.0	138	102
2009	0.8	131	115
2008	5.4	119	133

*2012 rangiranje bazirano na 144 ekonomije

Izvor: Global competitiveness reports 2008 - 2013, World Bank FDI net inflows 2008 - 2011

Mjerenje ljudskog kapitala i njegov utjecaj na ekonomski rast u prošlosti je bio predmet brojnih studija i napora međunarodnih i domaćih agencija. Zavod za zapošljavanje FBiH (FZZZ, 2012) proveo je analizu o tržištu rada i zapošljavanju među 3.000 poslodavaca koji zapošljavaju 10 i više osoba. U bavljenju problemom dostupnosti željene radne snage, poslodavci su rangirali sljedeće glavne prepreke: kognitivne vještine i kvalifikacije zaposlenih (27,72%) i radno iskustvo (18,65%). Slična situacija je i u drugom bh. entitetu.

U svojoj studiji iz 2009. g. Svjetska banka je, ispitujući da li vještine na bh. tržištu rada ograničavaju ekonomski rast, izvijestila o presudnom nedostatku vještina, posebno za internacionalizaciju i aktivnosti izvoza bh. kompanija. U pogledu institucionalnih nedostataka, Svjetska banka izvještava o nerazvijenom privatnom tržištu za pružanje vještina i nedostatku adekvatnih vladinih politika i strategija. Preporuke izvještaja su predložene u tri oblasti intervencije: podsticanje sekundarnog i tercijarnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, izgradnja institucionalnih kapaciteta (zavodi za zapošljavanje) i uspostavljanje transfera znanja iz dijaspore.

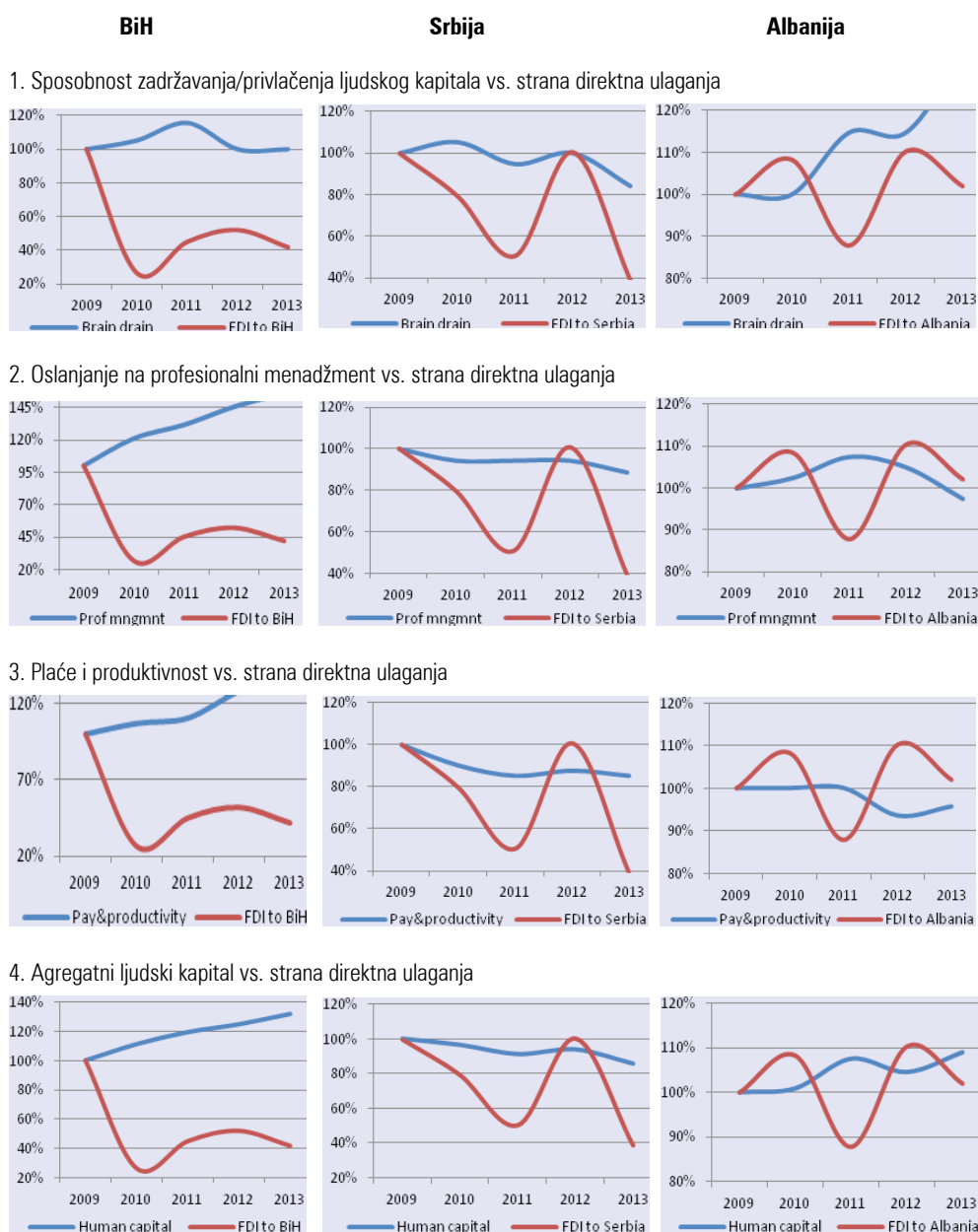

2.2. Regionalne referentne tačke za ljudski kapital i priliv stranog kapitala

Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije, neto stopa migracija u BiH za period od 2010. do 2015. g. procijenjena je na -0,3 migranata/1000 stanovnika.³ Zemlje koje bilježe najviše imigracije iz BiH, prema EUROSTAT-u, izvještavaju o drastičnom padu imigracija (Italija sa 1.911 u 2008. na 716 u 2011.; Slovenija sa 12.757 u 2008. na 3.254 u 2011.). Referiranje na Srbiju, koja je zadržala udio SDU u BDP-u, iznenađujuće pokazuje sličan pad migracije (Italija sa 5.472 u 2008. na 1.415 u 2011.; Slovenija sa 4.239 u 2008. na 1.144 u 2011.). Emigracije u Srbiji su porasle 3,8 puta, a SDU su ostala otprilike ista. Smanjenje emigracije, vjerovatno, samo po sebi ne može igrati odlučujuću ulogu (obrnuti odliv mozgova) u prilivu SDU. Više je vjerovatno da je, za razliku od BiH, Srbija uspostavila bolje veze sa dijasporom i/ili unaprijedila investicijsku klimu za privlačenje SDU.

³ Vidjeti: <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/europa/south-eastern-europe-eastern-eur/bosnia-and-herzegovina.html> (pristupljeno: 11.07.2013.)

Slika 2.
Konkurentne komponente
ljudskog kapitala vs. SDU (BiH,
Srbija i Albanija 2009-13)

Izvor: kalkulacija autora na osnovu GCR 2009/2010, 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013 i oficijelnih izvještaja o SDU

Usporedba različitih zemalja pruža analizu konkurentnih trendova ljudskog kapitala naspram stranim direktnim ulaganjima u BiH, Srbiji i Albaniji. Razmatrajući sposobnost zadržavanja ljudskog kapitala, samo je Albanija postigla blago poboljšanje. U pogledu oslanjanja na profesionalni menadžment, plaće i produktivnost, BiH bilježi znatna poboljšanja, dok druge dvije zemlje ne pokazuju promjene u posmatranom periodu.

U poređenju agregatnog ljudskog kapitala i SDU može se primijetiti da se, osim najvišeg usporednog poboljšanja (10% godišnje), BiH suočila sa ekstremnim padom u novim SDU (60%). Također se može primijetiti da BiH nije uspjela iskoristiti profesionalni menadžment i produktivnost radne snage, dok jedini segment ljudskog kapitala, tj. sposobnost zadržavanja kvalificirane radne snage može dovesti u uzročnu vezu sa SDU.

Prilivi SDU u Albaniji su ostali otprilike na istom nivou u posmatranom periodu, uprkos globalnoj finansijskoj krizi i pesimizmu stranih ulagača spram širenju na nova tržišta. Ova pojava može se protumačiti na dva načina: atraktivnost stranih investicija povećava potražnju za kvalificiranom radnom snagom i/ili uspjeh u korištenju ljudskog kapitala utjelovljenog u dijaspori. Ovo je privuklo našu posebnu pažnju na istraživanje efekata potencijalnog obrata u odlivu mozgova na sposobnost zemlje za zadržavanje/privlačenje kvalificirane radne snage.

2.3. Trenutni pristup politici

Donosioci odluka u BiH pridaju samo mjestimičnu pažnju mogućnosti angažovanja bh. dijaspore u svrhu povećanja priliva SDU. Četiri institucije/asocijacije u BiH ovlaštene su za problematiku dijaspore i/ili SDU, kao što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 3.
Institucije u BiH ovlaštene za problematiku dijaspore i/ili SDU

	Naziv institucije	Nadležnost	Aktivnosti
1	Agencija za unapređenje stranih investicija u BiH (FIPA)	Nema nadležnosti u vezi sa odnosima između SDU i dijaspore	Nema aktivnosti u vezi sa odnosima između SDU i dijaspore.
2	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO)	Vanjskotrgovinska politika BiH (Sektor za vanjskotrgovinsku politiku i strana ulaganja)	Nema aktivnosti u vezi sa radom sa dijasporom.

3	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (MLJPI)	Ljudska prava		
		Sektor za iseljeništv	Kreiranje politike BiH prema iseljeništvu	<p>Dokumenti i materijali: „Studija o prilivu finansijskih sredstava - Maksimiziranje utjecaja finansijskih tokova i investicija povezanih sa migracionim kretanjima na razvoj Bosne i Hercegovine“, „Informacija o bosanskohercegovačkoj naučnoj dijaspori i mogućnostima njenog korištenja za razvoj BiH“, „Strategija u oblasti migracije i azila i akcioni plan za period 2012-2015.“</p> <p>Istraživanje migracija: „Migracije iz BiH“, „BiH ili ne BiH - izvještaj o povratku mlade dijaspore na tržište rada u BiH“, „Brain gain - kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH“, „Naučna dijaspora kao brain gain opcija - istraživanje slučaja BiH“, „Razvojni potencijal bh. dijaspore“, „Novčane doznake i razvoj: Slučaj Bosne, Nermin Oruč“, „Maksimiziranje razvojnog utjecaja finansijskih tokova povezanih sa migracijama i investicija iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu“</p> <p>Saradnja sa studentima iz dijaspore (program u kojem studenti iz bh. dijaspore obavljaju praksu u BiH)</p> <p>Trenutni projekat: Migracije i razvoj - Uvrštavanje koncepta migracija za razvoj u relevantne politike i planove u BiH</p>
4	Vijeće stranih investitora (VSI)		Nema pravne nadležnosti u vezi sa odnosima između SDU i dijaspore	<p>Nema aktivnosti u vezi sa odnosima između SDU i dijaspore</p> <p>Najvažnija publikacija VSI-a je "Bijela knjiga" - godišnja publikacija u kojoj VSI naglašava ključne probleme i prepreke sa kojima se članovi (strani ulagači) suočavaju prilikom poslovanja u BiH; u nekoliko područja, npr. poslovna registracija, radne dozvole, radno pravo, porezi, izvoz itd. Za svaku od prepreka VSI daje preporuke bh. vlastima. Štaviše, VSI prati implementaciju datih preporuka što prezentira u Bijeloj knjizi u formi pregleda implementacije preporuka iz prethodnog izdanja Bijele knjige.</p>

Izvor: autori

Agencija za unapređenje stranih investicija u BiH (FIPA) obavlja zadatke koji su joj dodijeljeni Zakonom o FIPA-i. Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine definiše nadležnosti za Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose (MVTEO), kao i nadležnosti za Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (MLJPI). Statut Vijeća stranih investitora definiše svrhu i aktivnosti koje Asocijacija treba da preduzme kako bi postigla svoju svrhu. Tabela 3. prikazuje nadležnosti dodijeljene navedenim institucijama, kao i aktivnosti; a koje su povezane sa temom ove studije. Naredna tabela predstavlja stejkholder analizu, sa ciljem isticanja nivoa važnosti svake od institucija u bavljenju problemom koji adresiramo.

Tabela 4.
Stejkholder analiza

	FIPA	MVTEO	MLJPI	VSI
Područje	Investicije	Investicije	Dijaspورا	Investicije
Važnost	Velika	Slaba	Velika	Velika
Kapaciteti/ Umrežavanje	Nije prepoznato	Nije prepoznato	Saradnja sektora za iseljeništvo: - Švicarska agencija za razvoj i saradnju (SDC) - Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP) - Generalna skupština Ujedinjenih naroda - Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjeglice (MARRI) Skoplje - Evropska komisija - Međunarodna organizacija za migracije (IOM) - Međunarodna agencija za migracije iz domicilnih zemalja (IASCI) - Vlada Švicarske - RACVIAC - Centar za sigurnosnu saradnju - Svjetski savez dijaspora Bosne i Hercegovine - APU mreža Stockholm - Bosanskohercegovačko-američka akademija umjetnosti i nauke (BHAAAS) - itd.	VSI organizira sastanke sa ministarstvima FBiH, parlamentarima FBiH, Vladom FBiH, predstavnicima Vlade RS, Vijećem stranih investitora RS itd.

Izvor: autori

Na osnovu podataka prezentiranih u tabelama 3. i 4. FIPA je identificirana kao ključni stejkholder ove studije, MLJPI kao primarni stejkholder, a MVTEO i VSI kao sekundarni stejkholderi.

FIPA broji 8 sektora i 32 zaposlenika raspoređena u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci. FIPA pruža informacije o atraktivnim sektorima za investiranje u BiH, šansama za investiranje, pokretanju posla u BiH, poslovanju u BiH, povlasticama za strane ulagače itd. Aktivnosti FIPA-e pomažu stranim ulagačima prilikom donošenja odluka o investiranju i tokom investicijskog procesa. Međutim, u okviru nadležnosti dodijeljenih FIPA-i nema ovlaštenja koja se odnose na rad sa dijasporom. Sagledani su on-line izvori FIPA-e sa ciljem pronalaska politika i/ili mjera povezanih sa migracijskim mrežama, informacijskom asimetrijom kod stranih ulagača i odlivom mozgova. Iako je značajan dio podataka dostupnih na internet stranici FIPA-e namijenjen što većem pružanju informacija stranim ulagačima, na ovom polju ne postoji koherentna politika.⁴ Naprimjer, migracijske mreže kao pojam ne pojavljuju se niti u jednom dokumentu, a pogotovo analiza njihove potencijalne uloge u smanjenju informacijske asimetrije stranih ulagača. To što FIPA nema ovlaštenja datih zakonom koja se odnose na dijasporu loše je jer postoji zaista veliki potencijal u povezivanju FIPA-e sa dijasporom zbog toga što bi, osim ekonomskih motiva za ulaganje, osjećaj nacionalnog identiteta mogao biti značajan momenat za privlačenje resursa dijaspora u BiH.

⁴ Kompletni rezultati pregleda predstavljene su u prilogima.

Evropska zemlja koja privlači najviše stranih direktnih ulaganja je Velika Britanija (VB). Na osnovu podataka Svjetske banke, prilivi SDU u VB u 2012. godini su iznosili 56.136 miliona USD. Institucija odgovorna za privlačenje kontinuirano visokog nivoa SDU je Britanski odjel za trgovinu i investicije (UKTI). UKTI radi sa britanskim preduzećima kako bi osigurao njihov uspjeh na međunarodnim tržištima i stimulirao najbolje inozemne kompanije da VB posmatraju kao globalnog partnera. UKTI raspolaže profesionalnim savjetnicima, kako unutar VB, tako i na više od 100 međunarodnih tržišta.⁵ S obzirom na to da je VB razvijena zemlja, dijaspora u VB, iz drugih zemalja, često se poziva da ulaže u zemlje porijekla, što dokazuje koliko je dijaspora važna za rast SDU. Jedno od istraživanja naglašava da bi, kroz partnerstvo sa zemljama u razvoju i dijasporama, agencije mogle, između ostalog, raditi na podsticanju migranata da ulažu u razvojne inicijative zajednica u njihovim zemljama porijekla (COMPAS, 2004).

MLJPI kao primarni stejkholder (Sektor za iseljništvo sa 10 zaposlenih) posvećuje najviše pažnje vezama između dijaspore i razvoja BiH. Iako su mnogi projekti provedeni, monitoring i evaluacija projekata još uvijek nedostaju. Naprimjer, u Strategiji u oblasti migracije i azila i akcionom planu za period 2012-2015. problem migracije (i odliva mozgova) je samo ovlaš spomenut, bez indikacija za njegovo rješenje.⁶ Akcioni plan Strategije predlaže četiri mjere⁷ za jačanje institucionalnih kapaciteta u BiH sa ciljem uspostavljanja veza između migracija i razvoja. Ove mjere nemaju službeno definiran skup indikatora za implementaciju, niti plan monitoringa i evaluacije, što potkopava njihov značaj. MLJPI je organiziralo istraživačku radionicu 2012. g., na temu migracija iz BiH, ali sve prezentacije na konferenciji bile su fokusirane na teme različite od migracijskih mreža i njihovih mogućnosti da djeluju na unapređenje SDU kroz ublažavanje informacijske asimetrije.⁸

Međunarodno priznanje problema može se razmatrati u okviru IOM projekta (podržanog od vlade Holandije) „Privremeni povratak kvalificiranih državljana“. Organizacija podupire usklađivanje kvalificiranih državljana sa potrebama izgradnje kapaciteta njihovih zemalja porijekla, tako što ih šalje na privremene zadatke da rade na postojećim rehabilitacionim programima.

JMDI (2011: str. 27) tvrdi da se „od kvalificiranih migranata očekuje da unaprijede svoje kapacitete i zarade veće plaće u inozemstvu. Ovo bi moglo prerasti u novčane doznake, transfer tehnologije, veze sa profesionalnim mrežama, investicije i - nedvojbeno - bolju integraciju zemalja porijekla sa globalnim tržištima.“ Ova situacija jasno upućuje na to da bi nastavak bez promjena ostavio potencijal dijaspore za jačanje SDU nerealiziranim.

Četvrtu godinu zaredom MLJPI je organiziralo program prakse za studente iz bh. dijaspore. U toku prakse studenti su istaknuli problem nepostojanja krovne institucije za rad sa dijasporom u obliku asocijacije koja bi okupljala bh. studente i zaposlene u dijaspori, a naglasili su i potrebu za postojanjem Uprave za dijasporu, kao što je Vijeće ministara, koja bi bila glavna tačka koordinacije i rada domovine sa njenom dijasporom u svijetu.

Mnoge druge konferencije i okrugli stolovi kao što su CONNECT 2013⁹, Poslovni forum bh. dijaspore¹⁰ i Okrugli stol o ekonomskim potencijalima bh. dijaspore¹¹ potvrđuju značaj dijaspore za porast SDU i, posljedično, razvoj BiH.

MVTEO, kao sekundarni stejkholder, obavlja odličan posao po pitanju sastanaka i pregovora o ekonomskoj i trgovinskoj saradnji sa drugim zemljama, pregovora s potencijalnim stranim ulagačima o stranim ulaganjima u BiH, izvozu iz BiH u inozemne zemlje itd. Administrativni i

⁵ <http://www.ukti.gov.uk/uktihome/about-ukti.html>

⁶ U Radnu grupu Strategije nisu uključeni članovi iz Agencije za unapređenje stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini niti iz Ministarstva za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose. Među ekspertima koji su radili na Strategiji nije bilo onih sa iskustvom u oblasti ekonomije.

⁷ Jedna od njih zagovara unapređenje pravnog okvira koji će služiti kao podstrek da kružne migracije u svrhu rada i dnevne migracije sa susjednim zemljama podstiču razvoj BiH i praćenje utjecaja ovog tipa migracija na razvoj BiH. Druga mjera preporučuje unapređenje pravnog i institucionalnog okvira (u skladu sa EU pozitivnim praksama) u pravcu vezivanja resursa emigracije s razvojem Bosne i Hercegovine. Treća se odnosi na izgradnju istraživačkih i obrazovnih kapaciteta u oblasti migracija i razvoja (mart, 2013.). U okviru ovih mjera nije predviđena saradnja sa Agencijom za unapređenje stranih investicija u BiH ili Ministarstvom za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose.

⁸ Zapravo, samo se jedna prezentacija dotakla šire uloge dijaspore u razvoju BiH.

⁹ Konferencija održana u Mostaru (mart, 2013.), koja je okupila domaće preduzetnike i strane preduzetnike, tj. poslovne predstavnike dijaspore.

¹⁰ Najveći bh. investicijski forum dijaspore, održan u Prijedoru (august, 2013.) sa ciljem podsticanja bh. dijaspore i ostalih ulagača da ulažu u BiH.

¹¹ Okrugli stol održan u Bijaću (oktobar, 2013.) u okviru redovne sjednice Glavnog odbora Svjetskog saveza dijaspore (SSD) BiH, gdje se razgovaralo o neiskorištenim ekonomskim potencijalima bh. dijaspore, kao što su odnosi između domovine i dijaspore.

tehnički poslovi koje MVTEO obavlja, kao što su ažuriranje baze podataka o stranim ulaganjima i vođenje knjige stranih ulaganja, također su veoma važni zbog značaja koji imaju za olakšavanje provođenja mnogih studija i istraživanja o stranim ulaganjima. Međutim, u okviru vanjskotrgovinske politike BiH, koja je jedna od nadležnosti MVTEO-a, nedovoljno pažnje posvećeno je dijaspori, što sprečava postizanje još većeg uspjeha u privlačenju stranih ulaganja u BiH.

VSI je udruženje osnovano 2006. g. Posvećeno je unapređenju poslovanja i investicijske klime u BiH. Osim toga, svrha VSI-a je promocija komunikacije, saradnje i stalnog dijaloga između Udruženja i nadležnih vlasti u BiH, kako bi se prevazišle poteškoće i prepreke koje mogu postojati u odnosima sa stranim ulagačima i ekonomskim odnosima sa drugim državama itd. VSI nema ciljeva povezanih sa dijasporom kao prilikom za povećanje SDU, ali promovira saradnju i dijalog sa bh. vlastima. Prilikom vidimo u tome da VSI prepoznaje neiskorištenost potencijala dijaspore i to predstavlja bh. vlastima kao važnu problematiku i prepreku stranim ulaganjima.

3. Opcije javne politike

3.1. Okvir analize

Moguće opcije politike date u tabeli ispod su navedene, uz uvažavanje prepreka karakterističnih za zemlju u pogledu provođenja politike i izgradnje potencijalnih implikacija i višestrukih efekata. Prioritet je dat onim opcijama politike koje zahtijevaju manja budžetska finansijska sredstva i manje institucionalnih kapaciteta (opcija 3 u Tabeli 5.).

Tabela 5.
Opcije politike

Predložena politika		Izvodljivost i učinci	Zahtijevanje institucionalnih kapaciteta?	Zahtijevanje intenzivnih budžetskih izdataka?	Utjecaj?	Mjerljivost?
1	Hands-off politika		Ne	Ne	Ograničen	Da
2	Obrnuti odliv mozgova/ Povratak dijaspore		Djelomično/ Visoko	Srednje/ Visoko	Odliv mozgova/SDU	Da
3	Poslovno umrežavanje		Djelomično	Nisko	Odliv mozgova/SDU; I&R, vještine	Da

Preliminarna selekcija je bazirana na praktičnim specifičnostima zemlje i povezana je sa ekonomičnošću i izvodljivošću svake pojedine opcije politike, na osnovu čega smo preliminarno odabrali razvoj poslovnih veza sa dijasporom, kao najizvodljiviju politiku. Sve predložene politike mogle bi biti djelotvorne u smanjenju informacijske asimetrije, ali instrumenti za provođenje svake od njih u praksi ne postoje u BiH.

3.2. Evaluacija alternativnih politika

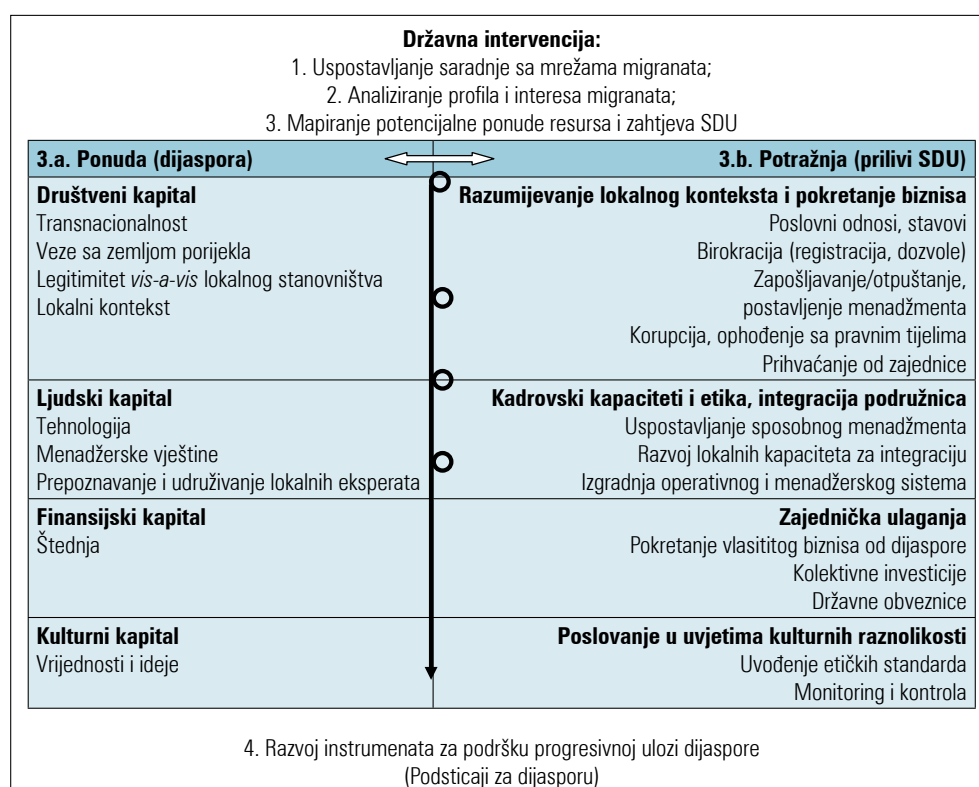
Provedeni regionalni benchmarking otkrio je oslabljene kapacitete BiH u privlačenju novih priliva stranog kapitala i zadržavanju vlastite kvalificirane radne snage. Zaključak je da su ove dvije varijable u Pareto inferiornom položaju, uzrokujući tako negativni spiralni efekat na ekonomski rast. Logika koja stoji iza identificirane Pareto inferiornosti krije se u nedovoljno učinkovito raspoređenim resursima („brain waste“) i suspregnutoj potražnji za kvalificiranom radnom snagom. Posljedično, suspregnuta potražnja za kvalificiranom radnom snagom služi kao okidač za migracije i narušava konkurentnost zemlje. BiH, sa nesavršenim tržištem rada, zahtijeva

intervenciju države da bi se razmrsila ta negativna petlja. Imajući u vidu ograničenja u političkim i finansijskim intervencijama specifična za zemlju, tragamo za eksternim izvorom kapitala koji može biti iskorišten za postizanje ravnoteže na tržištu rada. U tom smislu, izgleda da nedavno predložen koncept recipročnog odnosa između migracije i ekonomskog razvoja djeluje u BiH iz dva razloga: i) ovaj koncept zahtijeva državnu intervenciju, posebno u olakšavanju aktivnosti migranata i alociranju dostupnog dijela finansijskih sredstava; ii) bh. dijaspora ima kapacitete i spremnost da intervenira. Migracija doprinosi ekonomskom razvoju sa svojim socijalnim, finansijskim, ljudskim i kulturnim kapitalom/imovinom (JMIDI, 2011). Kada je u pitanju bh. dijaspora, široko je istražena opcija korištenja priliva finansijskog kapitala u obliku doznaka članovima porodice. Međutim, ne postoje dokazi o bilo kakvom doprinosu dijaspore osim direktne finansijske podrške.

Efektivan okvir politike temelji se na skupu aktivnosti koje koriste kapital migranata optimalno zahtjevima stranih ulagača. Prema tome, korišteni kapital migranata se sastoji od novostvorene ponude transnacionalnog znanja, vještina, sticanja novih vrijednosti i ideja i finansijskih sredstava; i to zadovoljava potražnju budućih priliva SDU.

Slika 3.
Okvir politike

Izvor: prijedlog autora

Primarni podaci prikupljeni su putem ankete. Za sve podatke je proveden postupak pregleda i kontrole. Izvršena je provjera minimalnih i maksimalnih vrijednosti za kategoričke i kontinuirane varijable. Vrijednosti su bile unutar raspona mogućih rezultata za svaku od varijabli. U okviru uzorka korištenog za analizu 57,5% kompanija su male kompanije, 25% je srednjih i preostalih 17,5% su velike kompanije. Drugim riječima, 82,5% kompanija su MSP (mala i srednja preduzeća). Većina kompanija dolazi iz industrijskog sektora (45%), nakon čega slijede građevinski sektor (10%), trgovina (10%) i proizvodnja električne energije (7,5%). Najranija godina prisustva anketiranih kompanija u BiH je 1990., a najkasnija 2013., dok je prosjek 2003. g. Ograničenje

¹² Statistički izvještaj se nalazi u prilogu studije (Dodatak A.3). Odgovori su rangirani od 1 „u potpunosti se ne slažem“, do 7 „u potpunosti se slažem“.

studije je fokus na istraživanje “potražne strane” modela ilustriranog slikom 3. i oslanjanje na sekundarne podatke kada je u pitanju “strana ponude”. Međutim, odabrani rezultati mogu biti izneseni.¹² Način ulaska stranog kapitala u BiH analiziran je u tabeli koja slijedi.

Tabela 6.

Tabela 6. Ulaganje u BiH izvršeno je:

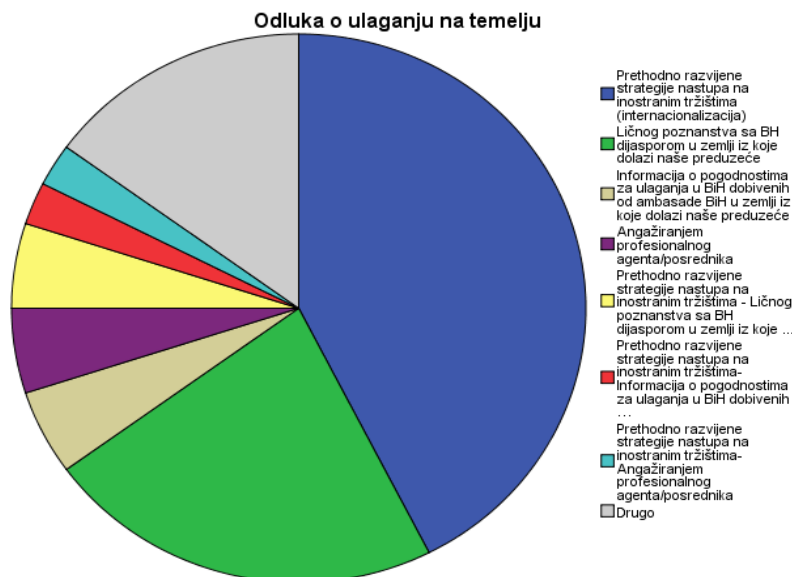
	Učestalost	Postotak	Postotak	Kumulativni postotak
1	15	37.5	37.5	37.5
2	13	32.5	32.5	70.0
3	4	10.0	10.0	80.0
4	8	20.0	20.0	100.0
Ukupno	40	100.0	100.0	

Legenda:

1 - Izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta (greenfield); 2 - Zajedničkim poslovnim poduhvatom (dio naših sredstava, a dio iz postojećeg bh. preduzeća), 3 - Preuzimanjem, privatizacijom, akvizicijom, 4 - Na neki drugi način, koji? (osnivanjem preduzeća/društva, zajedničkim ulaganjem, ulaganjem kapitala stečenog u drugim zemljama, SDU, finansijskim ulaganjem, ostajanjem u državnom vlasništvu, iznajmljivanjem trgovačkih centara).

Kao što je prikazano u tabeli, više od 2/3 stranog kapitala je uloženo u izgradnju novih proizvodnih kapaciteta i zajednička ulaganja. Također, 10% stranog kapitala je uloženo kroz operacije preuzimanja, privatizacije i akvizicije. Na ova tri načina ulaganja otpada 80% uzorka.

U sljedećem grafikonu prikazane su najvažnije osnove za donošenje odluka o ulaganju od stranih ulagača. Dokazi ukazuju na to da se prilikom donošenja odluka o investiranju usmjerenih ka BiH strani ulagači uglavnom oslanjaju na svoje interne sposobnosti, kao što je strategija internacionalizacije. Kompanije su u upitniku izvijestile da odmah nakon toga dolazi njihovo lično poznanstvo sa bh. dijasporom. Neke kompanije su dale dvostruke odgovore, tj. navele su vlastite strategije i informacije prikupljene putem dijaspore. Nakon što se odgovorima doda aktivna uloga bh. ambasada, 1/3 svih odluka o investiranju je objašnjena. Na slična pitanja (2.15 u upitniku) strani ulagači su odgovorili (55%) da su diskutirali sa bh. dijasporom, posjetili ili kontaktirali bh. dijasporu u zemlji porijekla kompanije, s ciljem poboljšanja njihove vlastite svijesti o BiH. Ulagачi su većinom tražili specifične informacije potrebne za ulaganje (pitanje 2.16).

Izvor: pitanje br. 2.02.

3.2.1. Hands-off politika (nulta opcija)

Ako se donosioci odluka opredijele ništa ne preduzeti u vezi sa SDU u BiH, prilivi SDU ostat će pod utjecajem faktora koji su bili na snazi u prošlosti. U tom slučaju BiH će ostati među onim tranzicijskim zemljama u Evropi sa najnižim prilivima SDU i skoro najvišom stopom migracije stanovništva. Prema statistici UNCTAD-a, prilivi SDU u BiH u 2011. g. bili su najniži među tranzicijskim ekonomijama u jugoistočnoj Evropi (UNCTAD, 2013, str. 216). Bez preuzimanja aktivne uloge u povećanju SDU, regionalni trendovi SDU bi se mogli odraziti na BiH. Naprimjer, u 2012. g. prilivi SDU u tranzicijskim ekonomijama pali su za 9%, a prilivi SDU u BiH su stagnirali. S druge strane, različiti aspekti bh. dijaspor, kao resursa BiH, ne bi bili potpuno iskorišteni.

3.2.2. Obrnuti odliv mozgova / Opcija povratka dijaspor

Smanjenje stope migracija iz BiH vjerovatno neće imati pozitivne efekte na prilive SDU u zemlju.

Zemlja	2008	2011
Albanija	9,6	10,6
Bosna i Hercegovina	5,4	2,1
Hrvatska	8,7	2
Makedonija	6,2	4,7
Crna Gora	21,2	12,4
Srbija	6,3	5,9

Izvor: Svjetska banka, 2012.

Tabela 7.
Neto prilivi SDU kao procenat
BDP-a

Oslanjanje na politiku obrnutog odliva mozgova zahtijevalo bi visoke institucionalne kapacitete i ogromna finansijska sredstva. Institucionalna struktura u BiH je rigidna, a institucionalne promjene vrlo spore (Halebić, 2011). Istovremeno, BiH se suočava sa budžetskim deficitima koji su oslabili fiskalnu poziciju centralne vlade. U periodu od 2008. do 2012. godine kumulativni deficit opće vlade, prema podacima CBBiH, iznosi 12,5% BDP-a. Prema tome, oslanjajući se na budžetska sredstva i planiranje, institucionalne promjene u BiH, u trenutnom kontekstu, nisu obećavajuće, barem ne u kratkom i srednjem roku.¹³

Povratak velikog dijela dijaspor u BiH uz posljedicu povećanja SDU (finansijskim kapitalom dijaspor) ometaju brojni faktori. Potencijalne prilive SDU tim putem istražili su Oruč i ostali (2011). Autori su proveli istraživanje među 894 povratnika i mladih u dijaspori, ciljajući mapiranje njihovog potencijalnog povratka i reintegracije te utjecaja na razvoj BiH. Uzorak se sastojao od 37% ispitanika sa diplomom iznad studija I ciklusa, 43% ispitanika sa univerzitetskim obrazovanjem i 63% ispitanika sa do 10 godina radnog iskustva. Nakon razmatranja rezultata ankete za perspektive SDU, u nastavku su istaknuti neki od njih: 47% ukupnog broja ispitanika razmatra povratak, pri čemu 64% njih trajni; 8% migranata su samozaposleni, a kao glavne prepreke za pokretanje vlastitog biznisa u BiH navode: složene uvjete (27%), finansiranje biznisa (29%), registriranje kompanije (16%).

¹³ Ova sumnja je bazirana na činjenici da će se u 2014. godini održati opći izbori te bi period zauzimanja pozicija od novoizabranih vladinih zvaničnika mogao biti prolongiran.

3.2.3. Poslovno umrežavanje

Umrežavanje poslovnih subjekata i akademskih pojedinaca (ili institucija) moglo bi znatno utjecati na oživljavanje priliva SDU u BiH. Zvaničnici u BiH prepoznali su važnost dijaspore u razvoju BiH. Vijeće ministara BiH smatra resurse dijaspore, uključujući ljudske resurse i naučnu dijasporu, bitnim faktorom za razvoj BiH. Prema tome, ministri preporučuju bh. institucijama da iskoriste resurse dijaspore za razvoj te da ih uključe u svoje razvojne dokumente.¹⁴

¹⁴ http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=14023&langTag=en-US

Doprinos dijaspore razvoju BiH (Oruč i ostali, 2011): rad u BiH (51%), pokretanje biznisa (35%), uspostavljanje poslovnih veza (30%), doznake (30%), ulaganje u bh. projekte (23%), besplatne konsultacije sa kolegama (23%). Pored toga, veliki dio ispitanika je zainteresiran za pokretanje biznisa ili podržavanje uspostavljanja poslovnih veza. S obzirom na to da je uzorak relevantan, ovo interesovanje dijaspore za poslovne aktivnosti moglo bi se smatrati opcijom za porast SDU.

4. Zaključci i preporuke

4.1. Glavni nalazi

Tranzicijske zemlje posjeduju potencijal za privlačenje SDU u poređenju sa zemljama u razvoju i razvijenim zemljama. Međutim, u slučaju BiH ovaj potencijal nije realiziran. Uz jednake ostale stvari, optimalno korištenje bh. dijaspore moglo bi poslužiti kao faktor koji podstiče više priliva SDU u BiH. Dokaz koji slijedi¹⁵ podržava ovu izjavu.

¹⁵ Tabela A.3.1. u dodatku.

Strani ulagači posjeduju opće informacije o BiH, kao što su informacije o kulturi, stanovništvu, tradiciji, obrazovanju, radnim navikama, nivou korupcije itd. Skoro polovina njih (47,5%) je odgovorila pozitivno na pitanje o općim informacijama. U tom kontekstu, globalni izvještaji o konkurenciji, korupciji itd. vrlo su korisni u procesu donošenja odluka o ulaganju u BiH (45% ulagača se složilo i potpuno složilo sa ovom izjavom u upitniku). Međutim, skoro 1/3 investitora je negirala važnost takvih globalnih izvještaja. Stoga su informacije prikupljene iz drugih izvora potencijalno važnije za strane ulagače. Informacije koje su osigurali FIPA, VSI i slične institucije ne koriste se dovoljno u procesu donošenja odluka o investiranju u BiH. Neke od vrlo korisnih informacija o investiranju u BiH mogu se prikupiti na raznim skupovima ambasada i privrednih komora, kao i kroz razgovore sa postojećim ulagačima.

Osim toga, strani ulagači su potvrdili (više od 50% njih) da su koristili posrednike za prikupljanje informacija i pregovoranje u vezi sa investiranjem. Ovu ulogu posrednika mogla bi preuzeti dijaspora. Velika većina ulagača (70%) je izjavila da je investiranje u BiH, bez lokalno relevantnih informacija i lokalnih kontakata, vrlo teško i skupo. Suprotno nekim mišljenjima, poreska politika se ne smatra ključnom za donošenje odluka o investiranju. Informacije o korupciji, preprekama za pokretanje biznisa, administrativnim barijerama, dobijanju dozvola, dostupnosti zemljišta, poslovnim zonama i kontaktima za registraciju smatraju se važnijim. Ova vrsta specifičnih informacija u vezi sa poslovanjem nije bila dovoljno dostupna u zemljama porijekla ulagača. Situacija na tržištu rada u BiH je pogodna za strane investicije, jer ulagači uglavnom izjavljuju da na tržištu rada u BiH postoje visoko kvalificirani radnici i da prvenstveno razmatraju zapošljavanje domaće radne snage. Kvalitet informacija koje ulagači inicijalno posjeduju je zadovoljavajući, budući da se te informacije, opće i specifične, često pokažu tačnim nakon što ulagači provedu neko vrijeme u BiH. Važnost informacija, i

općih i specifičnih, naglašena je u izjavama ulagača (2/3 njih) da su poredili informacije o BiH sa sličnim informacijama o drugim zemljama *prije* nego što su donijeli konačnu odluku o ulaganju.

Iz Tabele A.3.3. vidljivi su sljedeći rezultati. Većina stranih ulagača se slaže sa mišljenjem da bi angažman bh. dijaspore u komunikaciji sa lokalnim vlastima i poslovnim sektorom značajno ublažio informacijsku asimetriju i olakšao priliv novih stranih direktnih ulaganja u BiH. Aktivnosti u promoviranju ovakve uloge dijaspore također bi pomogle postizanju priliva novih SDU u BiH i djelomično ublažile probleme povezane sa nedostatkom općih i specifičnih informacija. Osim toga, rad sa dijasporom može, prema rezultatima upitnika, omogućiti uspostavljanje poslovnih veza u BiH i suočavanje sa administrativnim barijerama. Promocija nove uloge za dijasporu mogla bi biti efektivno izvršena umrežavanjem nacionalnih institucija i organizacija na polju SDU i dijaspore. Međutim, strane investicijske kompanije nisu uvjerenе u ideju da bi dijaspora mogla biti odgovarajući kanal za pronalazak stručnog menadžmenta za ulaganja ili alat za prevazilaženje teškoća uzrokovanih korupcijom u javnom sektoru. Strani ulagači su također sumnjičavi u pogledu mogućnosti uloge dijaspore u postizanju većeg prihvatanja SDU u lokalnim zajednicama u BiH. Slično tome, strani ulagači ne podržavaju ideju uloge dijaspore u postizanju lakše integracije zaposlenika u poslovanje. Jedna od uloga u kojima strani ulagači ne preferiraju koristiti dijasporu je postavljanje menadžmenta i operativnog sistema kao i monitoring i kontrolisanje investicijskih projekata. Konačno, strani ulagači se također ne oslanjaju na ideju korištenja dijaspore u implementaciji etičkih standarda poslovanja u svojim uredima u BiH.

4.2. Skup preporuka javne politike

Kao što je ranije spomenuto, identificirana su četiri stejkholdera, od kojih je FIPA ključni stejkholder, MLJPI primarni stejkholder, a MVTEO i VSI su sekundarni stejkholderi. Predložena politika se temelji na skupu aktivnosti koje treba da preduzmu ove institucije, a usmjerene su ka minimalno dva problema od ključne važnosti: odlivu mozgova i smanjenju SDU u BiH. U nekim slučajevima se preporučuje da ove institucije sarađuju i ujedinjuju snage međusobno, ali i sa drugim institucijama, u svrhu boljeg iskorištavanja potencijala bh. dijaspore. Tekst koji slijedi elaborira predložene preporuke politike koje se namjeravaju provesti uglavnom kroz poslovno umrežavanje, kao opciju politike koja zahtijeva samo djelomične institucionalne kapacitete i mali iznos budžetskih sredstava, ali utječe i na odliv mozgova i na SDU.

4.2.1. Preporuke za FIPA-u

Osnovni razlog zbog kojeg je FIPA izabrana kao ključni stejkholder je taj što se bavi većinom aspekata podsticanja SDU u BiH. FIPA nema ovlaštenja u domenu rada sa dijasporom, ali vidimo izvanrednu priliku u proširenju FIPA-inog djelokruga rada i povezivanju SDU i dijaspore. Vjerujemo da će takav pristup rezultirati maksimalnim iskorištavanjem potencijala FIPA-e u doprinosu povećanju SDU, kao i realizaciji razvojnog potencijala BiH. Sljedeće preporuke odnose se na FIPA-u:

- *Izmjena i dopuna Zakona o FIPA-i* na način koji će FIPA-i osigurati nadležnosti za rad sa dijasporom, što će rezultirati povećanjem priliva SDU u BiH. U skladu s tim, FIPA, kroz saradnju sa Vijećem ministara, treba da sačini izmjene Zakona o FIPA-i i predloži ih Parlamentu na usvajanje.
- *Mapiranje potencijalne ponude ljudskog kapitala i njeno usklađivanje sa budućim zahtjevima SDU*; istraživanje informacijske asimetrije i zakonodavnih / administrativnih / kulturnih

barijera za spremnost stranih ulagača na ulaganje; istraživanje transnacionalnosti dijas-pore i lokalno specifičnih znanja.

- *Razvojni instrumenti za podršku progresivnoj ulozi dijas-pore*; tj. kreiranje skupa učinkovitih podsticaja za bh. dijasporu radi olakšavanja priliva SDU, kao što je ostvarivanje naknada za učinjene troškove na tom planu i državnih garancija (finansijska podrška); te obuhva-tanje ključnih stejkholdera kao što su općine, univerziteta, poslovna udruženja (logistička podrška). Na ovaj način bi se uloga posrednika iz dijas-pore učinila lahko provedivom za one ulagače koji je žele primijeniti.
- *Korištenje svih dostupnih podataka koje su objavile druge institucije radi povezivanja sa potencijalnim ulagačima iz dijas-pore*, npr. korištenje Poslovnog imenika dijas-pore, koji je sačinilo MLJPI uz podršku Ministarstva vanjskih poslova sa svrhom lakšeg uspostavlja-nja i promocije ekonomske saradnje između poslovnih ljudi iz dijas-pore i BiH, razmjene i širenja poslovnih informacija, promocije ulaganja u BiH, kao i promocije poslovnih ljudi iz dijas-pore.
- *Podizanje svijesti o važnosti dijas-pore u iskorištavanju potencijala za rast BiH*, u saradnji sa drugim državnim i nevladinim organizacijama, putem raznih seminara, okruglih stolova i konferencija. Očigledno je, na osnovu rezultata upitnika, da kompanije u BiH (strani ulagači) nisu u potpunosti svjesne potencijala dijas-pore. To je jedna od posljedica općeg nedostatka svjesnosti u državi (i u poslovnom i u obrazovnom sektoru), uključujući nedo-statak promocije dijas-pore kao koristi BiH, u okviru općih i/ili specifičnih informacija o BiH. Provedba takve promocije dijas-pore, između ostalog, putem web stranice FIPA-e i drugih institucija jednostavna je i nije skupa.

4.2.2. Preporuke za MLJPI

Primarni stejkholder, MLJPI, kroz Sektor za iseljništvo, bavi se dijas-porom na nekoliko načina (neki od njih objašnjeni su ranije). S obzirom na to da ovaj sektor obavlja brojne aktivnosti, pred-lažemo provedbu aktivnosti monitoringa i evaluacije programa i projekata povezanih sa temom dijas-pore i razvoja BiH. Sljedeće preporuke se odnose na MLJPI:

- *Preduzete aktivnosti kao što je sastavljanje i objavljivanje Poslovnog imenika dijas-pore*, trebalo bi proširiti i produbiti. Trenutno izdanje Poslovnog imenika dijas-pore brojčano obu-hvata informacije o samo 83 bh. preduzetnika u dijas-pori, iz samo 22 zemlje. S obzirom na udio migranata u bh. stanovništvu, više napora bi se trebalo uložiti u njegovu kompilaciju. Predlažemo proširenje Poslovnog imenika dijas-pore prikupljanjem podataka o minimalno 1.000 poslovnih ljudi iz bh. dijas-pore putem uspostavljanja LinkedIn mreže koju će dijas-pori promovirati MLJPI.
- *Poslovni imenik dijas-pore treba da bude distribuiran inozemnim poslovnim predstavnicima u BiH i bh. ambasadama*. Na taj način će se povećati razmjena informacija između dijas-pore i stranih ulagača.
- *Posvećivanje više pažnje saradnji sa FIPA-om*. S obzirom na činjenicu da je problematika migracija i odnosa stranih ulagača u nadležnosti MLJPI-a i FIPA-e, implementacija politike znatno ovisi o strateškom dokumentu koji povezuje ove dvije institucije u združene akcije na duži vremenski period. U tom pogledu, strateški dokument bi trebalo da ima minimal-no kapacitet memoranduma o razumijevanju; a to podrazumijeva snažnu posvećenost detaljnom akcionom planu uvođenjem sljedećih aktivnosti:
  - *Uspostavljanje saradnje sa migracijskim mrežama*, tj. iskorištavanje postojećih mre-ža bh. dijas-pore širom svijeta u vidu vodiča „Ko je ko u bh. dijas-pori“, promocije

profesionalnih mreža kao što je LinkedIn, razmjene poslovnih informacija, fokalne tačke unutar MLJPI-a u vidu davanja odgovora dijaspori u vezi sa uspostavljanjem poslovnih odnosa sa BiH.

- Analiza migracijskih profila i interesa; tj. provođenje kvalitativnog pregleda i konstruiranje profila bh. poslovne dijaspore; istraživanje interesa dijaspore za prevazilaženje barijera i prilika povezanih sa prilivom SDU.
- Putem Ministarstva vanjskih poslova (Sektor za ekonomsku diplomaciju) i ambasada, informacije o prilikama za ulaganje u BiH, potpune i pravovremene, trebalo bi da budu lahko dostupne potencijalnim ulagačima.

4.2.3. Preporuke za MVTEO

MVTEO je identificiran kao sekundarni stejkholder jer vjerujemo da, kroz aktivnosti Sektora za vanjskotrgovinsku politiku i strana ulaganja, doprinosi porastu SDU i, posljedično, razvoju BiH. MVTEO učestvuje na mnogim sastancima i pregovorima sa predstavnicima, poslovnim ljudima i potencijalnim ulagačima iz drugih zemalja.

Iako je MVTEO veoma aktivno na području privlačenja inozemnih zemalja u BiH, nedovoljno pažnje je posvećeno dijaspori. Stoga se preporuke za MVTEO odnose na iskorištavanje potencijala dijaspore, koji nije zanemarljiv s obzirom na to da veliki dio stanovništva BiH živi u inozemstvu. Tačnije, preporuke se odnose na organiziranje sastanaka, okruglih stolova i drugih načina komunikacije sa dijasporom, posebno poslovnim i uspješnim ljudima koji, ako i nisu sami potencijalni ulagači, često predstavljaju važan kanal putem kojeg se može doći do potencijalnih ulagača u njihovoj zemlji.

4.2.4. Preporuke za VSI

Cilj VSI-a je da djeluje kao jedinstven glas stranih ulagača prisutnih u BiH. Misija je promoviranje inicijativa naklonjenih biznisu i pružanje praktične podrške svim ulagačima radi unapređenja poslovne klime u BiH. VSI u svojim preporukama ne uzima u obzir dijasporu kao instrument olakšavanja stranih ulaganja. Budući da VSI mnogo radi na izgradnji komunikacije i saradnje sa bh. vlastima, preporučujemo sljedeće:

- Uključivanje pitanja neiskorištavanja potencijala koje ima dijaspora za privlačenje SDU. Potencijal dijaspore bi također mogao biti razmatran i predstavljen u okviru preporuka iz Bijele knjige prema bh. vlastima.
- U okviru svojih aktivnosti, VSI dostavlja preporuke u vezi sa nacrtima zakona ili drugim zakonodavnim ili regulatornim dokumentima koji se mogu dovesti u vezu sa ciljevima Udruženja. Preporučujemo da se VSI uključi zajedno sa FIPA-om u aktivnost izmjena i dopuna Zakona o FIPA-i, na način koji će FIPA-i osigurati nadležnosti za rad sa dijasporom, što će rezultirati povećanjem priliva SDU u BiH.

4.3. Zaključne napomene

U ovom trenutku, državne institucije u BiH preduzimaju neke aktivnosti na terenu. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice vrši mapiranje akademske dijaspori i njenih asocijacija. FIPA se također bavi raznim aktivnostima usmjerenim na povećanje SDU. VSI redovno objavljuje Bijelu knjigu o preprekama sa kojima se suočavaju SDU projekti u BiH. Anketa provedena među predstavnicima stranih ulagača u BiH otkrila je nove praznine u informacijama u vezi sa procesom ulaganja u BiH. Istovremeno, dokazi upućuju na to da bi dijaspora mogla biti efektivan mehanizam za povećanje SDU. Naša studija o javnoj politici dizajnira neke nove uloge za državne institucije kako bi se dodatno motivirala SDU u BiH. Ove nove uloge predstavljene su u skupu opcija politike koje koriste mogućnosti dijaspori za smanjenje informacijske asimetrije kojoj su izloženi strani ulagači. Studija je također generirala nova znanja u vezi sa koristima za BiH, koje se mogu steći kroz jačanje poslovnih veza između dijaspori i potencijalnih stranih ulagača.

Prilozi

A.1.
Rezultati pregleda dokumenata
FIPA-e

	Ključna riječ	Broj *	Objašnjenje
1	Dijaspora	6, 14	<p>Frequently Asked Questions (1)** - Jedna od aktivnosti FIPA-e je unapređenje saradnje sa Ministarstvom vanjskih poslova BiH, diplomatsko-konzularna mreža i dijaspora o promociji SDU u inozemstvu.</p> <p>B&H Tourism Sector (1) - Broj inozemnih turista u BiH (iz dijaspore) je bio 498.000,00 u 2011. godini (str. 8)</p> <p>FIPA Leaflet Forestry and Wood Industry (1) - Očekujemo, prije svega, da uspješni poslovni ljudi iz bh. dijaspore, posebno oni sa iskustvom u drvnom sektoru, pokažu interes za ulaganje i učešće u mreži agencije, kao prilike da razviju i unaprijede svoje vlastite biznise i također pomognu razvoju BiH. (str. 1)</p> <p>FIPA Newsletter 101 (2) - Direktor FIPA-e održao je sastanak sa predstavnicima USAID-a predvođenim savjetnikom za dijasporu. Sastanak se fokusirao na ulogu dijaspore u privlačenju SDU. (str. 6)</p> <p>FIPA Newsletter 96 (8) - Tekst o prvim ulaganjima dijaspore u Prijedoru.</p> <p>FIPA Newsletter 98 (14) - Prijedor je bio domaćin prvog Investicijskog foruma bh. dijaspore. (str. 12)</p>
2	Migracije	7, 9	<p>Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina (1) - Strani ulagači imaju pravo da slobodno zapošljavaju strane državljane, u skladu sa radnim i imigracionim zakonima u BiH.</p> <p>B&H Agriculture and Food Processing Industry (2) - Iako je prije rata postojalo neiskorišteno poljoprivredno zemljište, zbog migracija ljudi iz ruralnih područja u gradove i u inozemstvo, njegova količina značajno se povećala tokom rata. (str. 8) - Proizvodnja autohtonih mliječnih proizvoda u Bosni i Hercegovini očuvana je kroz stoljeća, uprkos brojnim ratovima, raseljavanju i učestalim migracijama stanovništva u gradove (str. 32)</p> <p>Steps for Obtaining Work Permits in B&H (1) - Godišnju kvotu radnih dozvola utvrđuje Vijeće ministara BiH u skladu sa politikom migracije i situacijom na tržištu rada (str. 7)</p> <p>Prečišćen tekst Zakona o FIPA-i - migracijska politika (1), imigracijski centar (19), imigracijski sektor (1).</p> <p>FIPA Newsletter 97 (1) - Regija Istočne Hercegovine i Podrinje, uprkos potencijalima, najmanje je razvijena regija u RS, te je neophodno povećati angažovanje ljudi u svrhu transformacije ove regije iz faze stalnog iseljavanja ka fazi kvalitetnog života i povratka. (Konferencija DANI HERCEGOVINE, str. 11)</p>
3	Odliv mozgova	0, 0	
4	Informaciona asimetrija	0, 0	
5	Migracijske mreže	0, 0	

*Prvi broj u koloni pokazuje u koliko je dokumenata ključna riječ spomenuta, a drugi broj pokazuje koliko je puta ključna riječ spomenuta u svim dokumentima zajedno.

**Broj u zagradama pokazuje koliko je puta ključna riječ spomenuta, npr. u dokumentu Frequently Asked Questions.

Lista pregledanih dokumenata:

1. Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina, FIPA, Sarajevo, 2013.
2. Frequently Asked Questions, FIPA, Sarajevo, 2013.
3. B&H Military Industry - dokument se ne može otvoriti
4. Bosnia and Herzegovina Metal Sector, FIPA, Sarajevo, 2013.
5. Bosnia and Herzegovina Agriculture and Food Processing Industry, FIPA, Sarajevo, 2013.
6. Bosnia and Herzegovina Information and Communication Technologies Sector, FIPA, Sarajevo, 2013.
7. Bosnia and Herzegovina Automotive Industry, FIPA, Sarajevo, 2013.
8. Bosnia and Herzegovina Beverage Industry, FIPA, Sarajevo, 2013.
9. How to Establish a Business in Bosnia and Herzegovina, FIPA, Sarajevo, 2013.
10. Steps for Obtaining Work Permits in Bosnia and Herzegovina, FIPA, Sarajevo, 2013.
11. Bosnia and Herzegovina Tax System, FIPA, Sarajevo, 2013.
12. Bosnia and Herzegovina Tourism Sector, FIPA, Sarajevo, 2013.
13. Bosnia and Herzegovina Energy Sector, FIPA, Sarajevo, 2013.
14. Bosnia and Herzegovina Forestry and Wood Industry, FIPA, Sarajevo, 2013.
15. Bosnia and Herzegovina Textile and Footwear Industry, FIPA, Sarajevo, 2013.
16. FIPA Leaflet
17. FIPA Leaflet Automotive Industry
18. FIPA Leaflet Administrative and Territorial Organization Of B&H
19. FIPA Leaflet Energy Sector
20. FIPA Leaflet Agriculture and Food Processing Industry
21. FIPA Leaflet ICT Sector
22. FIPA Leaflet Metal Sector
23. FIPA Leaflet Tourism
24. FIPA Leaflet Textile, Clothing, Leather and Footwear Industry
25. FIPA Leaflet Forestry and Wood Industry
26. Prečišćen tekst Zakona o politici stranih direktnih ulaganja u Bosni i Hercegovini
27. Prečišćen tekst Zakona o stranim ulaganjima u Republici Srpskoj
28. Zakon o stranim ulaganjima
29. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o stranim ulaganjima
30. Zakon o privrednim društvima FBiH - ISJEČAK
31. Zakon o privrednim društvima RS - ISJEČAK
32. Zakon o porezu na dodatu vrijednost
33. Instrukcije o povratu poreza na dodatu vrijednost za strane državljane BiH
34. Zakon o porezu na dobit FBiH
35. Zakon o porezu na dobit RS
36. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit RS
37. Zakon o slobodnim zonama BiH
38. Zakon o slobodnim zonama RS
39. Zakon o slobodnim zonama FBiH
40. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o slobodnim zonama FBiH
41. Okvirni zakon o registraciji poslovnih subjekata u BiH
42. Zakon o registraciji poslovnih subjekata RS
43. Zakon o registraciji poslovnih subjekata FBiH
44. Odluka o osnivanju i radu predstavništava stranih lica u Bosni i Hercegovini
45. Prečišćen tekst Zakona o radu FBiH

46. Zakon o radu RS
47. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH
48. Zakon o carinskoj politici BiH
49. FIPA Newsletter 81
50. FIPA Newsletter 82
51. FIPA Newsletter 83
52. FIPA Newsletter 84
53. FIPA Newsletter 85
54. FIPA Newsletter 86
55. FIPA Newsletter 87
56. FIPA Newsletter 88
57. FIPA Newsletter 89
58. FIPA Newsletter 90
59. FIPA Newsletter 91
60. FIPA Newsletter 92
61. FIPA Newsletter 93
62. FIPA Newsletter 94
63. FIPA Newsletter 95
64. FIPA Newsletter 96
65. FIPA Newsletter 97
66. FIPA Newsletter 98
67. FIPA Newsletter 99
68. FIPA Newsletter 100
69. FIPA Newsletter 101
70. FIPA Newsletter 102
71. Informacije za investitore: Kako pokrenuti posao u BiH?
72. Informacije za investitore: Poslovati u BiH
73. Informacije za investitore: Raditi i živjeti u BiH
74. Informacije za investitore: Povlastice za investitore
75. Informacije za investitore: Podaci i statistike

A.2. Upitnik:

Informacijska asimetrija stranih ulagača, postojeće i nove politike BiH u radu sa dijasporom

UPITNIK SDU.01

1. Opći podaci o stranom ulagaču

1.01	Broj zaposlenih u našem preduzeću iznosi	☐ 1-49	☐ 50-249	☐ 250 i više
1.02	U BiH smo prisutni od	<input type="text"/> . godine		
1.03	Primarno djelujemo u oblasti	☐ Poljoprivrede, šumarstva i ribolova	☐ Vađenja rude i kamena	☐ Prerađivačke industrije
		☐ Proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, plinom, parom i klimatizacije	☐ Snabdijevanja vodom; uklanjanja otpadnih voda, gospodarenja otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	☐ Građevinarstva
	☐ Trgovine na veliko i na malo; popravke motornih vozila i motocikala	☐ Prijevoza i skladištenja	☐ Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	☐ Informacija i komunikacija
	☐ Finansijskih djelatnosti i djelatnosti osiguranja	☐ Poslovanja nekretninama	☐ Stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti	☐ Administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti
	☐ Javne uprave i odbrane; obaveznog socijalnog osiguranja	☐ Obrazovanja	☐ Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	☐ Umjetnosti, zabave i rekreacije
	☐ Ostalih uslužnih djelatnosti	☐ Djelatnosti domaćinstava kao poslodavaca, djelatnosti domaćinstava koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	☐ Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i tijela	

2. Ocjena postojećih investicijskih uvjeta i dostupnosti informacija za privlačenje stranih direktnih ulaganja u BiH

2.01	Ulaganje u BiH obavili smo putem	☐ Izgradnje novih proizvodnih kapaciteta (greenfield)	☐ Zajedničkim poslovnim poduhvatom (dio naših sredstava, a dio iz postojećeg bh. preduzeća)	☐ Preuzimanjem, privatizacijom, akvizicijom
2.02	Odluku o investiranju u BiH donijeli smo na osnovu	☐ Prethodno razvijene strategije nastupa na inozemnim tržištima (internacionalizacija)	☐ Ličnog poznanstva sa bh. dijasporom u zemlji iz koje dolazi naše preduzeće	☐ Informacija o pogodnostima za ulaganja u BiH dobivenih od ambasade BiH (ili drugog zvaničnog tijela) u zemlji iz koje dolazi naše preduzeće
		☐ Nakon objavljenog tendera za privatizaciju	☐ Angažiranjem profesionalnog agenta/posrednika	
	Drugo, navesti:	<input type="text"/>		

Izrazite nivo saglasnosti sa sljedećim tvrdnjama (2.01 – 2.10)

1 – Uopće se ne slažem

7 – Slažem se u potpunosti

Ukoliko se tvrdnja ne odnosi na vas, zaokružite broj 99!

	1	2	3	4	5	6	7	99
2.03	Prije realizacije investicije u BiH, o toj zemlji smo imali dovoljno općih informacija (kultura, stanovništvo, običaji, obrazovanost, radne navike, nivo korupcije i sl.).							
2.04	Globalni izvještaji o stanju ekonomije, konkurentnosti, korupcije i sl. su od iznimne koristi u procesu donošenja odluke o ulaganju u BiH.							
2.05	Informacije iz ustanova u BiH za podsticaj/promociju stranih direktnih ulaganja (FIPA, FIC i dr.) veoma su korisne u procesu donošenja odluke o ulaganju u BiH.							
2.06	Skupovi ambasada i trgovačkih komora kao i razgovori s postojećim investitorima su od iznimne koristi pri donošenju odluke o ulaganju u BiH.							
2.07	Za sakupljanje informacija služili smo se isključivo svojim skautima/posrednicima, koji su lično prikupljali informacije i pregovarali u naše ime.							
2.08	Bez lokalno relevantnih informacija i lokalnih kontakata investiranje u BiH je izrazito teško izvodljivo.							
2.09	Informacija o poreznoj politici je bila presudna da se odlučimo na investiranje u BiH.							
2.10	Informacija o korupciji, preprekama za pokretanje biznisa, birokratskim barijerama i pribavljanju dozvola značajno je utjecala na naša razmatranja u vezi sa ulaganjem u BiH.							

2.11	Direktni kontakti i informacije o dostupnosti zemljišta, poslovnih zona, kontakti za registraciju i izdavanje dozvola su značajno pomogli u provedbi naše investicije.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.12	Proces donošenja odluke o investiranju te dobivanje relevantnih informacija smatramo izrazito skupim za pokretanje biznisa u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.13	Iskustvo poslovanja u BiH pokazuje nam da, kada se u našem preduzeću u BiH ukaže potreba za novim zaposlenicima visokih kvalifikacija (inženjeri, ekonomisti i sl.), veoma teško ih je pronaći putem lokalnog tržišta radne snage.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.14	Specifične informacije o poslovanju u BiH (efikasnost administracije, nadležnost državnih struktura u sferi poslovanja, porezne stope, stanje saobraćajne i transportne mreže, cijene pojedinih usluga kao što su: notari, advokati, računovođe; te visina doprinosa, druge finansijske obaveze prema državi itd.) nismo mogli steći u zemlji iz koje dolazi naše preduzeće.	☐	DA					☐	NE
2.15	Za poboljšanje vlastitog informiranja o BiH razgovarali smo, posjetili ili na drugi način kontaktirali osobe iz bh. dijaspore u zemlji iz koje dolazi naše preduzeće.	☐	DA					☐	NE
2.16	<i>Uputa za anketara: ako je na prethodno pitanje bilo odgovoreno sa „da“, onda slijedi pitanje:</i> Na taj način smo dobili informacije o BiH koje su nam koristile prilikom donošenja odluke o ulaganju u tu zemlju, a posebno:	☐	Opće informacije (kultura, stanovništvo, običaji, obrazovanost, radne navike, nivo korupcije itd.)					☐	Specifične informacije (efikasnost administracije, nadležnost državnih struktura u sferi poslovanja, porezne stope, stanje komunalne i transportne mreže na lokalitetu realizacije investicije, cijene pojedinih usluga kao što su: notari, advokati, računovođe; te visina doprinosa, druge finansijske obaveze prema državi itd.)
2.17	Nakon određenog vremena provedenog u BiH, u svojstvu investitora, naše početne opće informacije o toj zemlji, sa kojima smo došli u BiH, potvrđene su i pokazale su se tačnim.	☐	DA					☐	NE
2.18	Nakon određenog vremena provedenog u BiH, u svojstvu investitora, naše početne specifične informacije o toj zemlji, sa kojima smo došli u BiH, potvrđene su i pokazale su se tačnim.	☐	DA					☐	NE
2.19	Ukupne informacije koje smo posjedovali o BiH, opće i specifične, upoređivali smo sa sličnim informacijama u drugim zemljama regije, pa smo nakon toga donijeli konačnu odluku o ulaganju.	☐	DA					☐	NE
2.20	Kada se u našem preduzeću u BiH ukaže potreba za novim zaposlenicima visokih kvalifikacija (inženjeri, ekonomisti i sl.), najprije razmatramo mogućnost	☐	Zapošljavanja domaće radne snage jer je značajno jeftinija i poznaje lokalne propise					☐	Zapošljavanja radne snage istih kvalifikacija ali iz zemlje iz koje dolazi naše preduzeće

3. Smjernice za politike ublažavanja informacijske asimetrije

Izrazite nivo saglasnosti sa sljedećim tvrdnjama		1 – Uopće se ne slažem					7 – Slažem se u potpunosti		
		1	2	3	4	5	6	7	99
<i>Ako se tvrdnja ne odnosi na vas, zaokružite broj 99!</i>									
3.0 1	Komunikacija sa lokalnim vlastima i poslovnim sektorom putem angažmana bh. dijaspore značajno bi olakšala proces prikupljanja informacija i pokretanja investicije u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 2	Angažovanjem bh. dijaspore za pomoć pri registraciji inozemnih preduzeća u BiH značajno bi se smanjio informacijski jaz (tj. nedostatak informacija o poslovanju u BiH) i olakšala nova strana direktna ulaganja u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 3	Promocijom angažovanja bh. dijaspore za prikupljanje početnih informacija o prilikama za uspješno ulaganje u BiH značajno bi se ohrabrila i podstakla nova strana direktna ulaganja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 4	Umrežavanje domaćih ustanova za promociju stranih direktnih ulaganja u BiH (FIPA, nadležna ministarstva itd.) sa bh. dijasporom u svijetu može biti efikasan mehanizam za privlačenje novih SDU.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 5	Na osnovu vlastitog investicijskog iskustva u BiH možemo kazati da bi mreža koja povezuje bh. dijasporu i potencijalne strane ulagače mogla olakšati mnoge probleme povezane sa nepostojanjem dovoljnih općih i specifičnih informacija neophodnih za ulaganje u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Razumijevanje lokalnog konteksta i započinjanje biznisa									
3.0 6	Rad sa dijasporom značajno omogućuje poslovno povezivanje u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 7	Dijaspora može biti angažovana za savladavanje administrativnih prepreka (registracije, dozvole i dr.).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 8	Putem dijaspore na optimalan način se može pronaći adekvatan menadžment za investiciju u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.0 9	Putem dijaspore dijelom je moguće premostiti barijere vezane za korupciju u javnom sektoru pri vođenju biznisa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.1 0	Dijaspora pospješuje prihvatljivost biznisa od lokalne zajednice/stanovništva u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.1 1	Dijaspora može poslužiti u razvoju kapaciteta među zaposlenima da se lakše integriraju u poslovanje firme.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.1 2	Dijaspora značajno može unaprijediti izgradnju operativnog i sistema upravljanja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.1 3	Putem angažovane dijaspore lakše je provesti etičke norme poslovanja u poslovnici u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.1 4	Dijaspora može biti korištena za nadgledanje i kontrolu investicije i poslovanja stranog ulagača u BiH.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A.3. Statistički izvještaj

Tabela A.3.1
Procenat odgovora na pitanja
dobivenih od stranih ulagača (u %)

Legenda: R- odgovor, 1 - u potpunosti se slažem, 7 - uopće se ne slažem, 8 - ne odnosi se na ulagača

R	3.01	3.02	3.03	3.04	3.05	3.06	3.07	3.08	3.09	3.10	3.11	3.12	3.13	3.14
1	5	2,5	0	2,5	0	0	12,5	2,5	20	10	10	7,5	10	5
2	0	7,5	5	2,5	2,5	10	12,5	20	15	12,5	10	15	5	15
3	15	20	10	7,5	7,5	10	7,5	7,5	10	15	12,5	15	7,5	7,5
4	17,5	20	22,5	17,5	17,5	12,5	12,5	17,5	15	15	12,5	17,5	20	27,5
5	15	7,5	7,5	25	17,5	10	12,5	7,5	12,5	10	15	5	7,5	2,5
6	7,5	5	10	10	12,5	20	10	12,5	7,5	12,5	12,5	12,5	17,5	15
7	30	22,5	27,5	27,5	27,5	25	22,5	17,5	7,5	12,5	17,5	15	17,5	17,5
8	10	15	17,5	7,5	15	12,5	10	15	12,5	12,5	10	12,5	15	10

Tabela A.3.2 -
Opće i specifične informacije,
konfirmacija, poređenje (u %)

R	Q2.03	Q2.04	Q2.05	Q2.06	Q2.07	Q2.08	Q2.09	Q2.10	Q2.11	Q2.12	Q2.13
1	2,5	0	12,5	12,5	15	7,5	22,5	10	12,5	5	27,5
2	2,5	5	15	17,5	2,5	5	15	10	5	7,5	10
3	12,5	15	12,5	5	10	10	10	15	15	7,5	15
4	5	15	15	12,5	2,5	5	17,5	10	7,5	10	20
5	10	5	7,5	10	12,5	12,5	0	5	22,5	15	17,5
6	15	20	10	5	12,5	17,5	2,5	12,5	10	15	5
7	47,5	35	17,5	22,5	30	40	25	27,5	22,5	30	2,5
8	5	5	10	15	15	2,5	7,5	10	5	10	2,5

Tabela A.3.3
Politike ublažavanja informacio-
ne asimetrije

Pitanje	Odgovor	Odgovor	
		DA	NE
2.17	Nakon određenog vremena provedenog u BiH, u svojstvu investitora, naše početne opće informacije o toj zemlji, sa kojima smo došli u BiH, potvrđene su i pokazale su se tačnim.	80	20
2.18	Nakon određenog vremena provedenog u BiH, u svojstvu investitora, naše početne specifične informacije o toj zemlji, sa kojima smo došli u BiH, potvrđene su i pokazale su se tačnim.	77,5	22,5
2.19	Ukupne informacije koje smo posjedovali o BiH, opće i specifične, upoređivali smo sa sličnim informacijama u drugim zemljama regije, pa smo nakon toga donijeli konačnu odluku o ulaganju.	65	35

Bibliografija

1. Checchi i ostali (2007): "Skilled migration, FDI and Human Capital Investment", Discussion paper series, Institute for the study of labor, Bon, Germany
2. Combes, P., M. i ostali (2005): "The Trade-Creating Effects of Business and Social Networks: Evidence from France", *Journal of International Economics* 66 (1), str. 1-29
3. FZZZ (2012): "Labor Market and Employment Analysis in FBiH for 2011/12", Federal Employment Institute Sarajevo, May 2012
4. Gould, D. M. (1994): "Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows", *Review of Economics and Statistics* 76, str. 302-16
5. Halebić, J. (2011): "Uloga i značaj ekonomskih institucija u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine", Univerzitet u Zenici, Zenica
6. Hanushek (2013): "Economic Growth in Developing Countries: The Role of Human Capital", Stanford, April 2013
7. Head, K. and J. Ries (1998): "Immigration and Trade Creation: Econometric Evidence from Canada", *Canadian Journal of Economics* 31(1), str. 47-62
8. JMDI (2011): "Migration for Development: a Bottom-Up Approach", Joint Migration and Development Initiative
9. Lucas, R. E. (1988): "On the mechanics of economic development", *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.
10. MS (2012a): "Migracioni profil Bosne i Hercegovine za 2011. godinu", Ministarstvo sigurnosti BiH - Sektor za imigracije, mart 2012., Sarajevo
11. MS (2012b): "Strategija u oblasti migracije i azila i akcioni plan za period 2012-2015. godina", Ministarstvo sigurnosti BiH
12. Oruč, N. i ostali. (2011): "BiH ili ne BiH; Izvještaj o povratku mlade dijaspore na tržište rada BiH", YERP Program, MDG Achievement Fund, novembar 2011.
13. Pallant, J. (2011): "SPSS Survival Manual", 4th edition, Allen & Unwin, Australia.
14. Petrakos i ostali. (2007): "Determinants of Economic Growth: the Experts' View", DynReg working paper 20/2007
15. Rauch, J. and V. Trindade (2002): "Ethnic Chinese Networks In International Trade", *Review of Economics and Statistics* 84(1), str. 116-130
16. Romer P. (1986): "Increasing Returns and Long Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94, 2, 1002-1037
17. Solow, Robert M. (1956): "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics (The MIT Press)* 70 (1): 65-94
18. Stiglitz, Joseph E. (1991): "The Invisible Hand and Modern Welfare Economics", NBER Working Paper No. W3641

Službeni dokumenti i izvještaji (bh. i međunarodni):

19. COMPAS (2004): "The contribution of UK-based diasporas to development and poverty reduction", dostupno na: <https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/DFID%20diaspora%20report.pdf>
20. International Organization for Migration. www.iom.int (pristupljeno: 11.07.2013.)
21. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2008): „Pregled stanja bosanskohercegovačkog iseljništva“, dostupno na:
22. <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Publikacije/default.aspx?id=940&langTag=bs-BA>
23. Vijeće ministara BiH:

24. http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=14023&langTag=en-US (pristupljeno: 13.01.2014.)
25. The World Bank (2012): "Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)", dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>
26. The World Bank (2009): "Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina", Report No. 54901-BA, World Bank Poverty Reduction and Economic Management Unit, dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3186/549010ESW0WHIT101Official0Use0Only1.pdf?sequence=1>
27. UNCTAD (2012): „The Least Developed Countries Report 2012; Harnessing Remittances and Diaspora Knowledge to Build Productive Capacities”, dostupno na: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/lcd2012_en.pdf
28. UNCTAD (2013): "World Investment Report 2013", dostupno na: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf [pristupljeno: 12.01.2014.]

Nino Serdarević je rođen 1977. godine u Zenici. 2002. godine diplomira na Vienna University of Economics and Business Administration, gdje okončava i poslijediplomski studij 2005. godine. 2010. godine doktorira u oblasti računovodstva i revizije. Profesionalnu karijeru započinje 2003. godine u Horizonte Venture Management Vienna, a 2005. godine na IUPNB Sarajevo. 2006. godine biva biran u zvanje višeg asistenta na Univerzitetu u Zenici, gdje radi i danas kao docent na Katedri za finansije i računovodstvo. U periodu 2007 – 2010. kao country manager NVO Spark Amsterdam upravlja projektom Business Start-up Centar Zenica. U posljednjih 11 godina sudjeluje u preko 50 revizija međunarodnih ugovora i pravnih lica u BiH, više od 20 analiza, studija, međunarodnih projekata i strateških dokumenata. U autorstvu i koautorstvu objavljuje tri knjige i 26 naučnih i stručnih članaka.

Alma Zildžić je rođena 04.12.1988. godine u Zenici. Završila je Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici 2011. godine i bila dobitnik brojnih stipendija i nagrada. Trenutno je u fazi izrade magistarskog rada na temu „Modeliranje obrasca predviđanja odluka stranog ulagača na osnovu ocjene strukture kapitala u privrednim društvima u Bosni i Hercegovini“. Provela je godinu dana volontirajući u Općini Zenica, a od 2012. godine angažovana je kao asistent na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Zenici na Katedri za ekonomsku teoriju i politiku. Ima iskustva u naučno-istraživačkom radu.

Jasmin Halebić rođen u Konjicu. Doktorat iz ekonomskih nauka stekao 2009. g. Do sada učestvovao na više domaćih i međunarodnih konferencija i projekata, objavio dvadesetak naučnih i stručnih radova te jednu knjigu. Zaposlen na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Zenici, od 2006. g. Nastavnik u zvanju docenta na predmetima iz oblasti Ekonomska teorija i politika.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Više od stotinu stipendija dodijeljeno je u toku trajanja Programa.